

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ KAMUOYU AÇIKLAMASI

25 Mart 2021 EUR 44/3883/2021

TÜRKİYE: YENİ EYLEM PLANI, İNSAN HAKLARINA VERİLEN DERİN HASARI ONARMA KONUSUNDA KAÇIRILMIŞ BİR FIRSATTIR

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, uzun zamandır beklenen İnsan Hakları Eylem Planı'nı 2 Mart 2021'de kamuoyuyla paylaştı. Cumhurbaşkanı, Eylem Planının “milletin beklentilerini” yansıtan bir plan olduğunu söyledi ve iki yıllık hazırlık sürecinde ilgili tüm bakanlıklarla, kamu kurumlarıyla, ekonomi ve iş dünyasıyla, sivil toplum kuruluşlarıyla katılımcı bir diyalog kurulduğunu vurguladı.¹ Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan Plan, devletin tüm kurum ve kuruluşlarının kamu görevlerini yerine getirirken uyacakları 11 temel insan hakları ilkesi ile önümüzdeki iki yıl içinde ulaşılması beklenen dokuz amaç, 50 hedef ve 393 faaliyeti ortaya koymaktadır.²

Önerilen insan hakları çerçevesi, Türkiye yetkililerinin Türkiye'nin insan hakları alanındaki en önemli sorunlarının temel nedenlerini ele alma yönünde güçlü bir siyasi irade ortaya koymak konusunda bir kez daha yetersiz kaldığını gösteriyor. Eylem Planı, son yıllarda, çeşitli biçimlerde yürütmenin yargı üzerindeki kontrolünü ortadan kaldırarak tam bir yargı bağımsızlığı sağlamak yönünde, anayasal değişiklik dahil, herhangi bir somut önlem içermiyor. Benzer şekilde, muhalif siyasetçileri, siyasi aktivistleri, gazetecileri ve insan hakları savunucularını sadece barışçıl biçimde haklarını kullandıkları için aşırı geniş çerçevede tanımlanmış anti-terörizm yasalarıyla hapis cezasına mahkum eden siyasi saikli ve cezalandırma amacı taşıyan tutuklu yargılamaları ve mahkumiyetleri önlemek için somut tedbirler de öngörülüyor. En önemlisi, Eylem Planı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) kararlarını uygulamaya yönelik net bir taahhüt de içermiyor.

İnsan Hakları Eylem Planının açıklanmasının üzerinden 20 günden az bir süre geçmişken meydana gelen son gelişmeler, hükümetin insan haklarını uygulama taahhüdünün bir göstergesi niteliğindedir. İnsan Hakları Derneği (İHD) Eş Genel Başkanı Öztürk Türkoğlu, 19 Mart'ta düzenlenen eş zamanlı baskınlarda diğer 10 kişiyle birlikte 'terör örgütü üyeliği' suçlamasıyla evinden gözaltına alındı. Yurtdışına çıkış yasağı ve en yakın polis karakoluna imza verme adli kontrol tedbirleri uygulanarak aynı gün serbest bırakıldı. Türkiye, 20 Mart'ta gece yarısı yayımlanan Cumhurbaşkanı Kararı ile kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetle mücadeleyle yönelik hazırlanan İstanbul Sözleşmesi'nden çekildi. Bu kabul edilemez karar, kadına yönelik şiddetle mücadele çabalarında büyük bir gerileme teşkil etmekte ve Sözleşme'nin hedeflediği şekilde şiddeti önlemek, mağdurları korumak ve failerin cezasız kalmasına son vermek için hayati bir araçtan kadınları yoksun bırakmaktadır.

Eylem Planı'nın mürekkebi kurumamışken, bu endişe verici gelişmeler ve insan hakları savunucularının ve muhalif seslerin suçlu gösterilmeye devam etmesi, yeni İnsan Hakları Eylem Planı'nın Türkiye'de insan haklarını korumaya yönelik inandırıcı bir taahhüt içermediğini fazlasıyla göstermektedir. Eylem Planı, ülkedeki sistematik insan hakları ihlallerinin üstünü örtme girişiminden öteye gitmiyor gibi durmaktadır.

İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA CİDDİ TAAHHÜT EKSİKLİĞİ

128 sayfalık Eylem Planı, bir bütün olarak, Hükümet'in 2002'de iktidara gelmesinden bu yana insan hakları alanında reforma olan “sürekli bağlılığının” altını çizmekte ve belirlenen her hedef kapsamında son 18 yılda elde edilen “önemli ilerlemeyi” vurgulamaktadır.³ Her bir amaca ulaşmak için öngörülen hedef ve faaliyetler, mevzuattan ve mevzuatın uygulanışından

¹ <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-03-02-insanhaklari.pdf>

² <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/insan-haklari-ep02-03-202115-14.pdf>

³ A.g.y.

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ KAMUOYU AÇIKLAMASI

kaynaklanan belirli sorunları ele almak için bir araç olarak sunulurken, Plan, Türkiye'de insan haklarını etkileyen yapısal sorunları ele almaya yönelik somut önlemler içeren kapsamlı bir analizin sonuçlarını yansıtmamaktadır. Ayrıca Plan, önümüzdeki iki yıl içinde elde edilecek ilerlemeyi izlemeye yönelik ölçülebilir göstergelerden de yoksundur.

Eylem Planı'nda, AİHM kararları, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi kararları, Venedik Komisyonu'nun görüşleri, BM İnsan Hakları Mekanizmalarının tavsiyeleri ve kararları ve ilgili diğer tüm insan hakları kurumlarının raporları ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ihlallerinin önlenmesine ilişkin ilk Eylem Planı'nın analizi de dikkate alınarak hazırlandığı ifade edilmektedir. Ancak, 2014-2019 yılları arasında yürürlükte olan Avrupa İnsan Hakları İhlallerinin Önlenmesine İlişkin İlk Eylem Planı'nın⁴ uygulanmasının veriye dayalı, bir değerlendirmesi yapılmamış gibi görünmektedir. Yeni Plan, Sözleşme gereği bağlayıcılığı bulunan ve diğerlerinin yanı sıra Osman Kavala ve Selahattin Demirtaş davalarındaki ihlallerin giderilmesi için çok önemli olan AİHM kararlarının uygulanmasına yönelik herhangi bir taahhüt içermemektedir. Her iki vakada da AİHM, uzun süredir devam eden tutukluluklarının hukuka aykırı olduğuna ve AİHS'nin 5. maddesiyle bağlantılı olarak 18. maddeyi ihlal eden "art niyet" taşıdığına karar vererek, Türkiye'yi her ikisini de derhal serbest bırakmaya çağırılmıştı. AİHM kararlarının uygulanmasını izlemekten sorumlu Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Eylül 2020'den bu yana Osman Kavala davasına dair yaptığı dört incelemede, Osman Kavala'nın mevcut tutukluluğunun Mahkeme tarafından tespit edilen ihlallerin bir devamı olduğu yönündeki 'kuvvetli kanaat'e dayanarak, defalarca Osman Kavala'nın derhal serbest bırakılması çağrısında bulunmuştur.⁵ Komite, Selahattin Demirtaş davasına ilişkin kararında ise, "*restitutio in integrum* yükümlülüğü gereği, Türkiye mahkemelerinde devam eden iki dava da dahil olmak üzere, ihlalin olumsuz sonuçlarının gecikmeden ortadan kaldırılması gerektiğini" vurgulamıştır.⁶ Buna karşın, Türkiye mahkemeleri Avrupa Mahkemesi'nin kararlarını uygulamayı reddetmektedir ve hükümet yetkilileri, her iki davada da Mahkeme'nin kararlarının Türkiye için bağlayıcı olmadığını kamuya açık şekilde ifade etmiştir.

Eylem Planı, uluslararası insan hakları çerçevesine uyum sağlamaya yönelik olarak, barışçıl gösterilerin dağıtılmasında aşırı güç kullanımı⁷, güvenlik güçlerinin dahil olduğu ölüm, işkence veya diğer türde kötü muamele vakalarının soruşturulmasının etkisizliği⁸, gazeteciler⁹ de kapsayan keyfi gözaltılar ve tutuklu yargılanmalar¹⁰ gibi Avrupa Konseyi organları ve diğer insan hakları mekanizmaları tarafından sık sık vurgulanan başlıca hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasına dair herhangi bir somut eylem ya da genel tedbir içermemektedir. Aynı şekilde, Hakim ve Savcılar Kurulu'nun (HSK) yapısı yürütmenin yargı üzerindeki kontrolünü ve siyasi etkisini büyük ölçüde kolaylaştırarak yetkililerin siyasi amaçlı suçlamalar yöneltmesine, haksız yargılamalara ağır mahkumiyetler ve cezaların verilmesine yol açabilmektedir.¹¹ Plan bu duruma dair herhangi bir somut eylem ya da genel tedbir içermemektedir.

Hükümet, Eylem Planı'nın 'çeşitli fikir ve öneriler arasından üzerinde en geniş fikir birliği sağlanan konuları içeren katılımcı ve şeffaf bir yaklaşımın' sonucu olarak ortaya çıktığını ve uluslararası insan hakları çerçevesine uygun olarak hazırlandığını belirtmektedir. Fakat, Türkiye'de insan haklarının korunmasındaki eksiklikleri tespit etmek için bu istişarelerin nasıl kullanıldığı ve belirli konuların yukarıda belirtilenlerden daha öncelikli olmasına nasıl karar verildiği açık değildir. Genel olarak

⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140301-2-1.pdf>

⁵ [CM/Del/Dec\(2020\)1377bis/H46-38, 3 Eylül 2020](#); [CM/Del/Dec\(2020\)1383/H46-22, 1 Ekim 2020](#); Ara Karar [CM/ResDH \(2020\)361, 3 Aralık 2020](#), [CM/Del/Dec\(2021\)1398/H46-33, 11 Mart 2021](#).

⁶ [CM/Del/Dec\(2021\)1398/H46-40, 11 Mart 2021](#).

⁷ Oya Ataman grubu v. Türkiye (Başvuru No. 74552/01)

⁸ Batı ve diğerleri grubu v. Türkiye (Başvuru no: 33097/96+)

⁹ Nedim Şener grubu v. Türkiye (Başvuru no: 38270/11)

¹⁰ Mergen ve Diğerleri v. Türkiye (Başvuru No: 44062/09, 55832/09, 55834/09, 55841/09 ve 55844/09); Sabuncu ve Diğerleri /Türkiye (Başvuru No: 23199/17); Demirtaş / Türkiye, No. 2 (Başvuru No: 14305/17); Kavala ve Diğerleri /Türkiye (Başvuru No: 28749/18)

¹¹ Ayrıca bkz. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin 1-15 Temmuz 2019 tarihleri arasında Türkiye'ye yaptığı ziyaretin ardından yazdığı rapor, 19 Şubat 2020, <https://rm.coe.int/report-on-the-visit-to-turkey-by-dunja-mijatovic-council-of-europe-com/168099823e>

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ KAMUOYU AÇIKLAMASI

bu Plan, temel meselelere cevap veren, somut taahhütler içermemesi nedeniyle insan hakları değişimi için kapsamlı bir plan olma fırsatını kaçırmaktadır.

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜNÜN VE YARGI BAĞIMSIZLIĞININ GÜÇLENDİRİLMESİ

Yeni Eylem Planı'nın 50 hedefi arasında, "İnsan Haklarına Dayalı Hukuk Devleti Anlayışının Güçlendirilmesi" birinci hedef olarak ortaya konmuştur. İnsan hakları ve hukukun üstünlüğü birbirinden ayrılamaz. İnsan haklarının ulusal ve uluslararası hukukta yer aldığı şekliyle hukukun icra edilebilir olabilmesi için bağımsız ve tarafsız bir yargıya ihtiyaç vardır. Venedik Komisyonu, hukukun üstünlüğünün üzerinde uzlaşma sağlanmış gerekli unsurlarını şu şekilde tanımlar: kanunilik, hukuki belirlilik, keyfilik yasağı, bağımsız ve tarafsız mahkemeler önünde adalet erişimi, insan haklarına saygı, ayrımcılık yasağı ve hukuk önünde eşitlik.¹² Hukukun üstünlüğünün bu önemli unsurlarından bazıları, yeni Eylem Planı kapsamında ayrı ilkeler, amaçlar veya hedefler olarak belirlenmiştir.

"İnsan Haklarına Dayalı Hukuk Devleti Anlayışının Güçlendirilmesi" hedefine ulaşmak için Eylem Planı'nda belirlenen tedbirler muğlak ve soyuttur; mevzuatın ve uygulamanın düzenli olarak gözden geçirilmesi ve hukukun üstünlüğü ve insan haklarının güçlendirilmesi konusunda gerekli önlemlerin alınması vaadiyle sınırlandırılmıştır ki alınacak bu önlemlerin ne olduğu açıklanmamaktadır. Eylem Planı'nda sunulan diğer tedbirler arasında, ülkede hukukun üstünlüğüne engel teşkil eden temel sorunlar ele alınmadan, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruların etkinliğini artırmak veya siyasi partiler ve seçimlerle ilgili mevzuatı değiştirmek yer almaktadır. AB ile Vize Serbestisi Diyaloğunun hızlandırılması da hukukun üstünlüğünü güçlendirmek için bir tedbir olarak sunulmakla beraber ilan edilen hedefe nasıl katkıda bulunacağı belirsiz kalmaktadır.

Eylem Planı, yargı bağımsızlığının ve tarafsızlığının güçlendirilmesine ilişkin olarak, hâkim ve savcılara atama, terfi ve tayin işlemleri ile uygulanabilecek disiplin prosedürleri için güvenceler getirmeyi vaat etmektedir. Coğrafi teminatın ve hâkimlik teminatının güçlendirilmesi ile hâkim ve savcılara uygulanabilecek disiplin suçları ve cezalarının gözden geçirilmesi gibi bazı genel tedbirler öngörmektedir. Bu düzenlemeler, hayata geçirildikleri takdirde, bağımsız ve tarafsız bir yargının kurulmasına yönelik önemli adımlar olsa da Eylem Planı hâkim ve savcılarının keyfi olarak görevden alınmalarına yönelik somut bir eylem önermemektedir. 2016 yılında yapılan darbe girişiminin ardından Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay hakimleri de dahil olmak üzere 4 binden fazla hakim ve savcı, herhangi bir somut delil veya adil süreç olmaksızın "terör örgütleriyle" bağlantılı oldukları iddiasıyla kanun hükmünde kararnamelere dayanan kolaylaştırılmış prosedürlerle görevden alındı ve bu süreç çok çeşitli insan hakları ihlallerine yol açtı.¹³ Amacının olağanüstü halin sona ermesinin ardından "terör örgütleriyle" etkin bir şekilde mücadele edilmesini sağlamak olduğu beyan edilen 7145 sayılı Kanunun TBMM tarafından Temmuz 2018'de kabul edilmesiyle, hâkim ve savcılarının keyfi olarak görevden alınma riskini devam ettirecek şekilde, "terör örgütleriyle" bağlantılı olduğu düşünülen kamu çalışanlarının ihraç edilmesine üç yıl daha imkan verildi.¹⁴ Hakim ve savcılarının keyfi olarak görevden alınmalarının hala mümkün olması, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığına, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının korunmasına yönelik önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Hâkimler ve savcılar da dahil olmak üzere kamu çalışanlarının kolaylıkla görevlerine son verilmesine izin veren 7145 sayılı Kanun'un 26. Maddesi yürürlükten kaldırılmalıdır ancak Eylem Planı'nda böyle bir ihtimalden bahsedilmemektedir.

¹² Venedik Komisyonu, *Report on the Rule of Law*, CDL-AD(2011)003rev, 2011, 41.paragraf [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e)

¹³ Bkz. Uluslararası Af Örgütü, *Gelecek Karanlık: Türkiye'de İhraç Edilen Kamu Çalışanlarına Yönelik Sonu Gelmeyen Baskılar*, 22 Mayıs 2017, <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4462722017TURKISH.PDF>

¹⁴ Bkz. Uluslararası Af Örgütü, *Dönüşü Olmayan İhraçlar?: Türkiye'de Kamudan İhraç Edilenler İçin Etkin Çözüm Yok*, 25 Ekim 2018, <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4492102018TURKISH.PDF>

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ KAMUOYU AÇIKLAMASI

Daha da önemlisi, Eylem Planı, 2017 Anayasa referandumunu¹⁵ ile Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun (HSK)¹⁶ yapısı ve üyelerinin atanma usulüne getirilen değişikliklerle yürütme erkinin HSK üzerinde siyasi nüfus sahibi olmasına ve cezai soruşturmalara müdahale etmesine olanak tanıyan ve bu nedenle bağımsızlık ve tarafsızlık ilkesiyle çelişen düzenlemelere dair herhangi bir yapısal değişiklik içermemektedir.¹⁷ Hakimler ve savcılar, hükümet tarafından olumsuz karşılanacak kararlar aldıkları takdirde tayin, görevden alınma veya disiplin soruşturmalarına maruz kalma riskiyle karşı karşıya kaldıkları için aşırı baskı altındalar. Gezi Davası'nda durum böyleydi; Cumhurbaşkanı'nın mahkemenin beraat kararını alenen eleştirmesinin ardından HSK, 18 Şubat 2020'de sanıklar hakkında beraat kararı veren mahkeme heyetine soruşturma açılması için izin vermişti.¹⁸ AIHM'in, Osman Kavala ve Selahattin Demirtaş'a yönelik tutuklu yargılama ve diğer tedbirlerin "art niyet" taşıdığı yönündeki AIHS'nin 18. Maddesi uyarınca verdiği karar, yargı sistemindeki aksaklıkları ve eleştirel sesleri siyasi kovuşturmalar aracılığıyla susturmaya yönelik yargı uygulamalarını da ortaya koymaktadır. Bakanlar Komitesi, Osman Kavala davasındaki son kararında, AIHM'in Sözleşme'nin 18. Maddesine dair bulgularını teyit ederek "bu ihlalinin devam etmesinin [...] Türkiye'deki yargı sisteminin bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusundaki yaygın sorunları ortaya koyduğunu" onaylamış ve yetkilileri "yargıyı yürütme organı da dahil olmak üzere tüm usulsüz etkilere karşı koyacak şekilde güçlendirmek için gereken yasal ve diğer tedbirleri almaya" davet etmiştir.¹⁹

HSK'nın 2017 Anayasa değişiklikleriyle yeniden yapılandırılması, Eylem Planı'nda yargının tarafsız ve bağımsız olmasını sağlayan büyük bir reform olarak sunulmaktadır. Aksine, bu son değişiklikler yürütmenin yargı üzerindeki etkisini derinleştirmektedir. Eylem Planı, bu kusurların giderilmesi, ve yasaları insan hakları ilkelerine uyumlu şekilde uygulayan ve yüksek mahkemelerin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını yerine getiren bağımsız işleyen bir yargıyı sağlamaya yönelik hiçbir somut taahhüt sunmamaktadır. Düzgün işleyen bir yargı için, HSK'nın oluşumu ve atama prosedürleri, üyelerin görevlerini siyasi müdahaleden azade bir şekilde yerine getirmelerine olanak tanıyacak şekilde değiştirilmelidir.

HUKUKİ ÖNGÖRÜLEBİLİRLİK

Venedik Komisyonu, devletlerin, çıkardıkları kanunlara uyma ve bunları uygulama konusunda öngörülebilir ve istikrarlı olma görevinin ana hatlarını çizerek, kanunların bireylerin davranışlarını düzenleyebilmelerine imkan verecek bir kesinlikte olmasını şart koşar.²⁰

¹⁵ HSK'nın yapısı ve üyelerinin atanmasına ilişkin Anayasa'nın 159. maddesinde 2017 Anayasa referandumuyla yapılan değişiklik ile artık HSK'nın hiçbir üyesi meslektaşları tarafından seçilmemektedir. 13 üyeden dördü, Cumhurbaşkanı tarafından ve yedisi, Cumhurbaşkanı'nın iktidardaki partisi ve koalisyon ortağının çoğunluğa sahip olduğu Meclis tarafından atanmaktadır. Meclis tarafından yapılacak atamalar, tüm siyasi parti ve görüşlerin katılımını güvence altına alan bir prosedür gerektirmemektedir. Kalan iki üye ise Kurul'a başkanlık eden ve Cumhurbaşkanı tarafından atanan ve görevden alınabilen Adalet Bakanı ile müsteşardır. Venedik Komisyonu, 2017 Anayasa Değişikliklerine ilişkin görüşünde, HSK'nın yapısı ve üyelerinin atanması usullerine dair teklifi son derece sorunlu bulmuş ve bunun yargı bağımsızlığını ciddi tehlikeye atacağını belirterek "Avrupa standartlarına göre, yüksek yargı kurulu üyelerinin en azından önemli bir kısmının meslektaşları tarafından seçilmesi gerektiğini" hatırlatmıştır. Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tarafından 21 Ocak 2017 Tarihinde Kabul Edilen ve 16 Nisan 2017 Tarihinde Referandumla Sunulacak Olan Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Venedik Komisyonu Görüşü, CDL-AD (2017) 005, 13 Mart 2017,

¹⁶ Hakimler ve Savcılar Kurulu, hakim ve savcıların atama, terfi, tayin, disiplin ve görevden alma işlemlerinden sorumlu kuruldur.

¹⁷ Bkz. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin açıklaması: *Turkey: new Council of Judges and Prosecutors does not offer adequate safeguards for the independence of the judiciary*, 7 Haziran 2017; Türkiye Büyük Millet Meclisi Tarafından 21 Ocak 2017 Tarihinde Kabul Edilen ve 16 Nisan 2017 Tarihinde Referandumla Sunulacak Olan Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Venedik Komisyonu Görüşü, CDL-AD (2017) 005, 13 Mart 2017.

¹⁸ Hükümet'in Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne 19 Ocak 2021 tarihinde gönderdiği son mektuba göre, hakimler aleyhinde disiplin soruşturması başlatmak için yeterli neden olup olmadığını belirlemek için yapılan ön inceleme halen devam etmektedir.

¹⁹ *CM/Del/Dec(2021)1398/H46-33*, 11 Mart 2021.

²⁰ Venedik Komisyonu, *Report on the Rule of Law*, CDL-AD(2011)003rev, 2011, 44. paragraf [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e)

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ KAMUOYU AÇIKLAMASI

Türkiye'nin terörle mücadele mevzuatı, uluslararası insan hakları hukukunun gerektirdiği hukuki belirlilik düzeyinden yoksun, kabul edilemez derecede geniş “terör” ve “terör eylemi” tanımı içermektedir. Bu da, bireylerin ifade ve örgütlenme özgürlüğü hakları ile siyasi katılım hakkı kapsamında korunan bir dizi faaliyetlerinden ötürü “terörizm” ile suçlanmalarına yol açmaktadır.²¹ Söz konusu terörle mücadele mevzuatı sık sık, yetkililerin “terörist” olarak tanımladığı grupların da sahiplenebileceği siyasi fikirleri savunan kişilere karşı; bu kişiler şiddeti, nefreti veya ayrımcılığı bizzat savunmadığı ve şiddet eylemlerine doğrudan katılmakla yargılanmadıkları halde kullanılmaktadır.²² Terörle Mücadele Kanunu'nun 1. Maddesindeki “terör” ve 2. Maddesindeki “terör suçlusu” tanımları, suç teşkil eden bir fiil işlendiğine dair kuvvetli bir kanıt yokken meşru eylemlerin suç sayılmasına olanak sağlamaktadır. Terörle Mücadele Kanunu'nun 'silahlı terör örgütü propagandası' yapmayı suç sayan 7/2. Maddesi, muhalif görüşlerini ifade edenleri kovuşturmak için rutin olarak kullanılmaktadır. Bu yasanın kötüye kullanılmasının en çarpıcı örneklerinden biri, milletvekili Ömer Faruk Gergerlioğlu'nun seçilmesinden iki yıl önce 2016 yılında paylaştığı bir tweet nedeniyle aldığı mahkumiyettir. Yargıtay'ın mahkumiyetini ve iki buçuk yıl hapis cezasını onamasının ardından Gergerlioğlu'nun dokunulmazlığı 17 Mart 2021'de kaldırıldı. Türk Ceza Kanunu'nun “terör”le bağlantılı cürümleri suç kapsamına alan Madde 314 (silahlı örgüt üyeliği), Madde 220/6 (üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek) ve Madde 220/7 (üyesi olmamakla birlikte örgüte bilerek yardım etmek) gibi hükümleri, mahkemeler tarafından örgüt üyesi olduğuna dair maddi delil olmayan kişileri silahlı örgüte üyelermiş gibi cezalandırmak için kullanılmaktadır. Özellikle 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden bu yana muhalif siyasetçiler, aktivistler, gazeteciler, avukatlar, insan hakları savunucuları, akademisyenler ve diğer sivil toplum aktörlerinin de aralarında bulunduğu binlerce kişi, “terörle ilgili” suçlamalar kapsamında temelsiz soruşturma ve kovuşturmalara maruz kaldı. Eylem Planı, uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarına uyulmasını sağlamak için terörle mücadele mevzuatının eleştirel bir şekilde gözden geçirilmesini ve değiştirilmesini önermemekte ve bu mevzuatın kötüye kullanılmasına karşı herhangi bir tedbir içermemektedir. Eylem Planı, öncelikle, yabancı ve yerli yatırımcılar arasında hukuk sistemine olan güveni artırmaya yönelik ekonomik ve mali tedbirleri ortaya koyarak, “hukuki öngörülebilirlik ve şeffaflık” amacı altında iş ve çalışma hayatına ilişkin mevzuat ve düzenlemelerin güçlendirilmesini amaçlamaktadır.

TEMEL HAKLARIN KORUNMASI

Yeni Eylem Planı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tespit edilen ve halen Bakanlar Komitesi önünde beklemekte olan, yaşam hakkı, işkence yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı ile ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü haklarının ihlalleri gibi temel insan hakları sorunlarını ele almak için herhangi bir somut genel tedbir sunmamaktadır. Eylem Planı, AİHS tarafından güvence altına alınan hakların ihlal edilmesine yol açan nedenleri ortadan kaldırmayı ve AİHM tarafından Türkiye aleyhine verilen kararların sayısının azaltılmasını amaçlayan AİHS İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı²³ 2014-2019 yılları arasında uygulanırken yaşanan ciddi ihlallerin eleştirel bir incelenmesine dayalı ve insan haklarını etkili şekilde korumaya yönelik somut herhangi bir tedbir öngörmemektedir. Yeni Eylem Planı'nda adil yargılanma, ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile kişi özgürlüğü ve güvenliği haklarını güçlendirmek için öngörülen tedbirler ya çok dar ve teknik terimlerle tanımlanmakta ya da mevcut mevzuatın uluslararası insan hakları standartları ışığı altında gözden geçirilmesiyle sınırlı olarak belirsiz bir şekilde ifade edilmektedir. Eylem Planı, barışçıl bir şekilde insan haklarını kullanmaları nedeniyle herhangi bir suç faaliyetine dair sağlam bir delil olmadan kişilerin özgürlüklerinden keyfi olarak yoksun bırakılmaları konusunda, katalog suçlar bakımından tutuklama kararları için “somut delile” dayanma şartı getirileceğini söylemektedir ki bu zaten kanunda bulunan bir gerekliliktir.²⁴ Bu vurgu, bazı mevcut

²¹ OL TUR 13/2020, 26 Ağustos 2020. (Joint Letter of UN Special Procedures to Turkish Government)

²² <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-yargi-reformu-paketi-ile-adalet-sistemindeki-ciddi-kusurlari-giderme-firsati-kacirildi>

²³ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140301-2-1.pdf>

²⁴ Ceza Muhakemesi Kanunu Madde 100/1: “Kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin ve bir tutuklama nedeninin bulunması halinde, şüpheli veya sanık hakkında tutuklama kararı verilebilir.”

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ KAMUOYU AÇIKLAMASI

tedbirlerin uygulanmalarını sağlayacak bir süreç olmadan pratikte aslında dikkate alınmadıklarını göstermektedir. Olumlu bir adım olarak Eylem Planı, sulh ceza hâkimliklerinin tutuklama ve diğer “önleyici tedbirler” kararlarına karşı dikey itiraz sistemini getirmektedir²⁵ fakat bu sistemin pratikte nasıl uygulanacağını görmek gerekir.

2016'daki darbe girişiminin ardından, iki yıl boyunca olağanüstü hal ilan edildi ve Türkiye bazı yükümlülüklerini AİHS'nin 15. maddesi kapsamında askıya aldı. Bu dönemde, savunma ve adil yargılanma haklarına getirilen kısıtlamalar da dahil olmak üzere, temel insan hakları ve ceza yargılaması sisteminin işleyişi üzerinde doğrudan etkili olan 32 kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır. Bu kararnamelerin bireylerin adil yargılanma hakkı ve temel hakların kullanılması konusunda ağır sonuçları olmuştur. Olağanüstü halin kaldırılmasının ardından da bu yasal değişikliklerin çoğu yürürlükte kalmış ve insan haklarını bastırmak için devamlı olarak kullanılmıştır.

Son beş yılda, toplantı özgürlüğüne yönelik hukuka aykırı kısıtlamalar ve barışçıl protestoları bastırmak için aşırı güç kullanımı bir rutin haline gelmiştir.²⁶ Geniş ifade edilmiş, muğlak terörle mücadele yasaları, bir suç işlediklerine dair herhangi bir maddi delil bulunmamasına rağmen birçok kişiyi muhalif görüşlerinden ötürü suçlu göstermek için kullanılmıştır. Bütün bu sebeplerden ötürü, Eylem Planı kapsamında sunulan tedbirler 2016 yılından bu yana Türkiye'de insan haklarının aldığı ciddi hasarları ortadan kaldıracak esaslı çözümler getirmekte yetersiz kalmaktadır. Ayrıca Plan, son altı yılda ciddi şekilde artan, devlet görevlileri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen öldürme, işkence veya diğer türde kötü muamelelere ilişkin etkili, tarafsız ve hızlı bir cezai soruşturma yapılmasını sağlayacak herhangi bir tedbir de içermemektedir.²⁷

İnsan haklarının etkili bir şekilde korunması ve gelecekteki ihlallerin önlenmesi için, Türkiye yetkilileri sadece AİHM kararlarının derhal uygulanmasını sağlamakla kalmamalı, aynı zamanda adil yargılama güvencelerini uygulamak, uzun süreli ve keyfi tutuklamalara son vermek ve kovuşturmaların temel insan haklarını kullananlar aleyhine kullanılmasını sona erdirmek için yasal değişiklikler dahil gerekli tüm önlemleri almalıdır. Olağanüstü hal kapsamında çıkarılan ve olağanüstü hal kaldırıldıktan sonra da yürürlükte kalan insan haklarının kullanımına ilişkin kısıtlayıcı düzenlemeler yürürlükten kaldırılmalıdır. Ciddi insan hakları ihlallerinde cezasızlığı sona erdirmek için uygulamada da gerçek bir kararlılık sergilenmelidir.

SONUÇ

Türkiye'de insan haklarının korunmasına dair temel eksiklikleri ele almayan İnsan Hakları Eylem Planı önerisi esasen kaçırılmış bir fırsattır.

Eylem Planı, Türkiye'de insan haklarına verilen derin hasarı onarmaya yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmamakta ve “insan haklarını koruma ve geliştirmenin devletin temel görevi olarak” kabul edilmesinin ötesine geçememektedir. Türkiye'de temel hakları ve ceza adaleti sistemini etkileyen önemli ve yapısal herhangi bir sorunu ele almayan Eylem Planı, temennilere dayanan bir vaatler planı olarak kalmaktadır.

²⁵ Venedik Komisyonu, her bir bölge veya adliye içindeki az sayıdaki sulh ceza hakimlerinin arasında gerçekleşen, birbirlerinin tutuklama kararlarına karşı mevcut yatay itiraz sisteminin son derece ciddi sorunlu olduğuna ve itirazın tarafsız bir şekilde inceleneyeceğine dair yeterli güvence vermediğine kanaat getirmiştir. Bkz. Venedik Komisyonu, Sulh Ceza Hakimliklerinin Görev, Yetki ve İşleyişleri Hakkında Görüş, 13 Mart 2017.

²⁶ Bkz. Uluslararası Af Örgütü, Fırtınaya Göğüs Germek: Türkiye'deki Korku İkliminde İnsan Haklarını Savunmak, 26 Nisan 2018, <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4482002018TURKISH.PDF>

²⁷ Uluslararası Af Örgütü, Türkiye: Süresi Belirsiz Sokağa Çıkma Yasaları Altında Gerçekleştirilen İnsan Hakları İhlaline Yol Açan Operasyonlara Son Verin, 21 Ocak 2016 <https://www.amnesty.org.tr/icerik/suresi-belirsiz-sokaga-cikma-yasaklari-altinda-gerceklestirilen-insan-haklari-ihlaline-yol-acan-operasyonlara-son-verin>; Uluslararası Af Örgütü, Türkiye: Gündemdeki İşkence İddialarına Yönelik Bağımsız Gözlemcilerin Gözaltında Tutulan İnsanlara Erişimlerine İzin Verilmeli, 24 Temmuz 2016 <https://www.amnesty.org.tr/icerik/turkiye-gundemdeki-iskence-iddialarina-yonelik-bagimsiz-gozlemcilerin-gozaltinda-tutulan-insanlara-erisimlerine-izin-verilmeli>; Uluslararası Af Örgütü, Türkiye: Van'daki İşkence İddialarına İlişkin Soruşturmadaki İlerleme Çok Sınırlı, 7 Aralık 2020 <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR4434052020TURKISH.PDF>

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ KAMUOYU AÇIKLAMASI

Uluslararası Af Örgütü, AIHS ve Türkiye'nin taraf olduğu diğer uluslararası insan hakları sözleşmeleri tarafından güvence altına alınan insan haklarına yönelik ihlallerin temel nedenlerini ortadan kaldırmak için, Türkiye yetkililerini yargı bağımsızlığını ve insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasını sağlamak için aşağıdaki daha somut önlemleri almaya çağırıyor:

- Ceza yargılamalarına müdahaleden kaçınılması ve yargı mensuplarının yasaları bağımsız olarak uygulamalarına imkan tanınması;
- Yürütmenin yargı üzerindeki kontrolünü ortadan kaldıracak anayasal ve yasal değişiklikler de dahil olmak üzere, yargının hukukta ve uygulamada bağımsızlığını ve tarafsızlığını güvence altına almak için gerekli düzenlemelerin yapılması;
- AIHM kararlarının uygulanmasının sağlanması ve uzun süredir keyfi bir şekilde tutuklu bulunan Osman Kavala ve Selahattin Demirtaş'ın derhal ve koşulsuz olarak serbest bırakılması;
- Türk Ceza Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu da dahil olmak üzere diğer kanunların, insanların haklarını kısıtlamak için halen kullanılmakta olan tüm maddelerinin uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarına uygun hale getirilmesi;
- Politikacıların, aktivistlerin, gazetecilerin, insan hakları savunucularının ve diğer herkesin sadece ifade, örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü haklarını kullandıkları için rutin olarak keyfi tutuklama ve kovuşturmalara maruz bırakılmalarına son verilmesi;
- Kolluk kuvvetleri ve diğer kamu görevlileriyle ilgili tüm işkence, kötü muamele ve aşırı güç kullanımı iddialarının etkili bir şekilde soruşturulmasının ve kovuşturulmasının sağlanması ve sorumlu olduğundan şüphelenilen herkesin adil şekilde yargılamaları için adalet önüne çıkarılmasının teminat altına alınması.